

УДК 37.015.3

І.В. ОЛІЙНИК,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

Ю.М. НОЖЕНКО,

*магістрант кафедри педагогіки та психології,
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

ФЕНОМЕН ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті висвітлено основні погляди науковців щодо визначення поняття «готовність до школи»; визначено основні передумови психологічної готовності до шкільного навчання. Розглянуто компоненти психологічної готовності дітей до школи та основні аспекти сформованості необхідних передумов навчальної діяльності.

Ключові слова: шкільне навчання, психологічна готовність, психічні процеси, формування мотивів, діагностика розвитку.

Постановка проблеми. XXI ст. висуває високі вимоги життя до організації виховання і навчання, змушуючи шукати нові, більш ефективні психолого-педагогічні підходи, спрямовані на приведення методів навчання у відповідність до вимог життя. Формування психологічної готовності дитини до навчання в школі є одним з важливих завдань дошкільного виховання.

З вирішенням цієї проблеми пов'язане визначення цілей і принципів організації навчання і виховання в дошкільних установах.

Основним завданням психологічного супроводу діяльності в дошкільному закладі, є створення сприятливих психолого-педагогічних умов для повноцінного розвитку і становлення соціально успішної особистості дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Готовність дитини до навчання в школі – предмет численних досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, таких як О.В. Запорожець, Н.О. Головань, В.В. Давидов, А. Керн, С. Штребель, Я. Йірасек та ін.

Над питаннями психологічної готовності до шкільного навчання працювали такі вчені: Л.С. Виготський, Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, Л.А. Венгер, Е.Е. Кравцова, Н.І. Гуткіна, Н.В. Нижегородцева, В.Д. Шадриков та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути питання психологічної готовності до шкільного навчання, проаналізувати аспекти комунікативної, когнітивної, емоційно-вольової та особистісної готовності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Готовність до школи – це, перш за все психологічний, емоційний, морально-вольовий розвиток дитини, сформоване бажання вчитися і елементи навчальної діяльності.

Готовність дитини до школи складається з певного рівня розвитку розумової діяльності, пізнавальних інтересів, готовності до довільної регуляції поведінки. На нашу думку, саме довільність поведінки молодшого школяра є центральним моментом, що визначає його готовність до навчання, оскільки вона проявляється як у довільності пізнавальних процесів, так і в системі його відносин до дорослого (вчителя), однолітків і самого себе.

Феномен шкільної готовності розглядається як багатокomпонентне утворення, тому в науково-педагогічній літературі існує ціла низка визначень цього поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення феномену «готовність до навчання»

Автор	Визначення феномену «готовність до навчання»
Л.І. Божович	Готовність до навчання в школі складається з певного рівня розвитку розумової діяльності, пізнавальних інтересів, готовності до довільної регуляції пізнавальної діяльності і до соціальної позиції школяра [2, с. 25]
Л.А. Венгер	Готовність до школи – це певний набір знань і вмінь, у якому повинні існувати всі інші елементи, хоча рівень їх розвитку може бути різний [3, с. 15]. Бути готовим до школи – не означає вміти читати, писати і рахувати. Бути готовим до школи – означає бути готовим всього цього навчитися
О.В. Запорожець	Готовність до навчання в школі являє собою цілісну систему взаємопов'язаних якостей дитячої особистості, включаючи особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції дій тощо [8, с. 39]
Л.В. Іщенко	Готовність до школи як психологічний, емоційний, етично-вольовий та фізичний розвиток дитини, який забезпечує її легку адаптацію до нового етапу життя; це усунення (або хоча б суттєве зниження) негативного впливу на здоров'я та емоційне благополуччя школяра, труднощів переходу до нових умов життя, соціальних відносин і нового виду провідної діяльності [7, с. 47]
І.О. Любарська	Готовність до навчання – це важливий підсумок виховання та навчання дошкільників у дошкільному навчальному закладі і сім'ї, визначається системою вимог, які висуває школа до дитини. Характер цих вимог обумовлено особливостями нової соціально-психологічної позиції дитини-школяра з її новими обов'язками, до виконання яких вона повинна бути готовою [12, с. 56]

У сучасній психології виділення компонентів шкільної готовності проводиться за різними критеріями і на різних підставах. Деякі автори (Л.А. Венгер, Я.Л. Коломінський, Е.А. Панько та ін.) йдуть шляхом поділу загального психічного розвитку дитини на емоційну, інтелектуальну та інші сфери, а отже, виділяючи інтелектуальну, емоційну готовність тощо [3; 9].

Інші ж автори (Г.Г. Кравцов, Е.Е. Кравцова) розглядають систему взаємовідносин дитини з навколишнім світом і виділяють показники психологічної готовності до школи, пов'язані з розвитком різних видів відносин дитини з навколишнім світом. У такому випадку основними сторонами психологічної готовності дітей до школи є:

- довільність у спілкуванні з дорослими;
- довільність у спілкуванні з однолітками;
- адекватно сформоване ставлення до самого себе [11].

Повноцінна готовність дитини до навчання в школі виступає, з одного боку, як своєрідний показник досягнень її особистісного розвитку в дошкільний період, а з іншого – як базовий рівень для освоєння шкільної програми і як показник готовності до прийняття позиції суб'єкта навчальної діяльності (Т.І. Бабаєва, Л.І. Божович, Л.А. Венгер, Л.С. Виготський, Е.Е. Кравцова та ін.).

Підготовка дітей до школи – завдання комплексне, що охоплює всі сфери життя дитини. Психологічна готовність до школи – тільки один з аспектів цього завдання, але всередині цього аспекту виділяють різні підходи:

- дослідження, спрямовані на формування у дітей дошкільного віку певних умінь і навичок, необхідних для навчання в школі;
- дослідження новоутворень і змін у психіці дитини;
- дослідження окремих компонентів навчальної діяльності та виявлення шляхів їх формування;
- вивчення умінь дитини свідомо підпорядковувати свої дії заданому при послідовному виконанні словесних вказівок дорослого.

Успішне навчання дитини обумовлене прагненням до нового шкільного життя, до «серйозних» занять, «відповідальних» доручень. На появу такого бажання впливає ставлення близьких дорослих до навчання, як до важливої змістової діяльності.

Впливає і ставлення інших дітей, сама можливість піднятися на новий віковий щабель в очах молодших і зрівнятися у становищі зі старшими. Прагнення дитини зайняти нове соціальне становище веде до утворення її внутрішньої позиції. Це характеризується як центральне особистісне новоутворення, що визначає особистість дитини в цілому. Саме воно визначає поведінку і діяльність дитини, всю систему її ставлення до дійсності, до самої себе і навколишніх людей [1].

На думку Д.Б. Ельконіна, важливим елементом готовності до шкільного навчання на-самперед є розвиток довільності поведінки, перетворення зовнішнього правила у внутрішню інстанцію.

Під керівництвом Д.Б. Ельконіна було проведено цікавий експеримент, у якому брали участь діти п'яти, шести і семи років. Перед дітьми клали сірники і просили по одному перекладати їх на інше місце. Експериментатор спостерігав за поведінкою підопічних за допомогою прозорого з одного боку дзеркала.

Семирічні діти старанно виконували доручення упродовж тривалого часу. Молодші якийсь час перекладали сірники, а потім починали щось будувати з них. Найменші практично відразу вносили у це заняття власну мету.

Через певний час експериментатор заходив у кімнату і просив дітей попрацювати ще: «Давайте домовимося перекласти ось стільки сірників». Найстаршим цього було досить для продовження монотонної/безглуздої роботи (вони домовилися з дорослим). Дітям середнього дошкільного віку експериментатор додатково говорив: «Я піду, а з тобою Буратіно залишиться». Діти поглядали на Буратіно і робили все правильно. Неодноразове повторення цієї ситуації зумовило те, що надалі вони могли і без Буратіно підкорятися правилу.

Експеримент довів, що виконання дитиною правил ґрунтується на системі соціальних відносин з дорослим. Спочатку правило виконують у присутності дорослого, потім – з опорою на предмет, що замінює дорослого, і, нарешті, правило стає внутрішнім [17].

Вступ до школи – переломний момент у житті дитини, пов'язаний з новими типом відносин з дорослими і формами діяльності, серед яких провідною стає навчальна. Це складний період у розвитку дитини, вона розпочинає систематичне організоване навчання, що повністю змінює її спосіб життя, статус, поведінку.

Готовність до шкільного навчання – багатокомпонентне утворення, яке потребує комплексних психологічних досліджень. Новоутворенням у дошкільному віці є компоненти готовності до шкільного навчання: комунікативна, когнітивна, емоційно-вольова та особистісна готовність.

Особистісна готовність до школи виражається у ставленні дитини до школи, вчителів і навчальної діяльності, включає також формування у дітей якостей, які допомогли б їм спілкуватися з учителями і однокласниками.

Інтелектуальна готовність передбачає наявність у дитини кругозору, запасу конкретних знань. Дитина має володіти **планомірним і розчленованим сприйняттям, елементами теоретичного ставлення до досліджуваного матеріалу, узагальненими формами мислення і основними логічними операціями, смисловим запам'ятовуванням**. Інтелектуальна готовність також передбачає формування у дитини початкових умінь у сфері навчальної діяльності, зокрема вміння виділити навчальне завдання і перетворити його в самостійну мету діяльності [4].

Вольова готовність – це досить високий рівень довільно керованої поведінки, довільної регуляції психічних процесів, дій; оволодіння такою структурою діяльності та поведінки, в якій окреслюються мотиви і мета, мобілізуються зусилля, спрямовується і регулюється психічна активність.

У дошкільному віці, не перевищуючи можливостей дитини, шляхом організації ігор, праці, занять можна сформувати якості довільного управління психічними процесами: увагою, пам'яттю, мовою, а також поведінкою в межах вимог, пропонуваніх початковою школою. Рівень вольового розвитку у різних дітей різний, але типовою рисою є супідрядність мотивів, що дає дитині можливість управляти своєю поведінкою і необхідна для навчальної діяльності [15].

Ієрархія мотивів надає поведінці дитини певної спрямованості і дозволяє підпорядкувати ситуативні, приватні спонукання більш значущим, стійким цілям і намірам [5].

Дослідник Д.Б. Ельконін, розглядаючи проблему готовності до школи, на перше місце ставив сформованість необхідних передумов навчальної діяльності. При аналізі цих передумов він виділив такі параметри:

- уміння дітей свідомо підпорядковувати свої дії правилам, які узагальнено визначають спосіб дії;
- вміння орієнтуватися на визначену систему вимог;
- уміння уважно слухати того, хто говорить, і точно виконувати завдання, які пропонуються в усній формі;
- вміння самостійно виконувати необхідне завдання за зразком, що візуально сприймається.

Ці параметри розвитку довільності є частиною психологічної готовності до школи, на них спирається навчання у першому класі [17].

Формування мотивів, які спонукають до навчання, – одна з ліній підготовки дітей до навчання в школі. Мається на увазі виховання **дійсної і глибокої мотивації, яка повинна стати спонукальною причиною їх прагнення до набуття знань** [9].

Мотиваційна готовність до шкільного навчання складається: з позитивних уявлень про школу; бажання вчитися у школі, щоб дізнатися і вміти багато нового; сформованої позиції школяра.

У мотиваційному плані були виділені дві групи мотивів учіння.

1. Широки соціальні мотиви учіння або мотиви, пов'язані з потребами дитини в спілкуванні з іншими людьми, в їх оцінці і схваленні, з бажанням учня зайняти певне місце в системі доступних йому суспільних відносин.
2. Мотиви, пов'язані безпосередньо з навчальною діяльністю, або пізнавальні інтереси дітей, потреба в інтелектуальній активності і в оволодінні новими вміннями, навичками і знаннями.

Найбільш адекватними для навчальної діяльності є навчально-пізнавальні мотиви, які формуються в ході здійснення самої навчальної діяльності і спеціально організованих заходів [10].

На етапі дошкільної освіти важливі: **діагностика раннього розвитку; сприяння розвитку пізнавальної сфери, конструктивне ставлення до особистості дитини, її морального розвитку; корекція порушень у розвитку; психологічна підготовка до навчання в школі.** Робота психолога має здійснюватися **за такими напрямками: робота з дітьми, вихователями та іншими фахівцями дошкільного закладу, батьками** [13].

Методики, які застосовуються для діагностики готовності дитини до школи:

1. Експериментальна бесіда щодо виявлення внутрішньої позиції школяра за Т. Нежновою. Метою її є виявлення ставлення дитини до школи.
2. «Виявлення шкільної готовності Керна – Йерасака». Мета цієї методики – виявити сформованість загальних уявлень як ступінь підготовленості до шкільного навчання; виявити рівень розвитку тонкої моторики рук, зорово-рухливої координації, загального інтелектуального рівня, посидючості.
3. Методика «Графічний диктант» (за Д. Ельконіним). Метою цієї методики є дослідження орієнтування у просторі. З її допомогою визначається також уміння уважно слухати і точно виконувати вказівки дорослого, правильно відтворювати заданий напрям лінії. Подібні диктанти можна перетворити в розвиваючу гру, з їх допомогою у дитини розвивається мислення, увага, вміння слухати вказівки.
4. Тест «Четвертий зайвий» (за методикою Д. Ельконіна). Метою цієї методики є виявлення рівня розвитку логічного мислення у дитини.
5. Методика дослідження мотивів навчання М.Р. Гінзбурга. За її допомогою можна визначити рівень сформованості навчальної мотивації і домінуючого мотиву навчання
6. Тест «Збереження кількості» (Ж. Піаже). За допомогою цієї методики можна виявити рівень розвитку оборотних логічних операцій з образами об'єктів, що змінюються одночасно за декількома наочними ознакам, наприклад за величиною і формою, висотою і шириною, кількістю і величиною займаного простору.

Висновки. Таким чином, психологічна готовність до шкільного навчання – цілісне утворення, яке включає в себе достатньо високий рівень розвитку мотиваційної, інтелекту-

альної сфер і сфери довільності. Відставання в розвитку однієї з них веде за собою відставання в розвитку інших.

За даними психолого-педагогічної науки, успішне навчання у школі можливе лише за умови, що на момент вступу до неї дитина набула відповідного особистісного, інтелектуального та фізичного розвитку, який забезпечує її психологічну готовність до школи. Отже, квінтесенцією всього розвитку дошкільного періоду є психологічна готовність дитини до школи.

Список використаних джерел

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учеб. пособие для студ. вузов / Г.С. Абрамова. – 4-е изд., стереотип. – М.: Академия, 1999. – 672 с.
2. Божович Л.И. Психологические вопросы готовности ребенка к школьному образованию: учеб. пособие / Л.И. Божович. – М.: Книга, 1972. – 123 с.
3. Венгер Л.А. Готов ли ваш ребенок к школе? / Л.А. Венгер, А.Л. Венгер. – М.: Слово, 1994. – 76 с.
4. Вікова психологія: навч. посіб. / за ред. Г.С. Костюка. – К., 2000. – 273 с.
5. Возрастная и педагогическая психология: учеб. пособие для пед. ин-тов / под ред. А.В. Петровского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1979. – 287 с.
6. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе / Н.И. Гуткина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, 2000. – 184 с. – (Руководство практического психолога).
7. Іщенко Л.В. Логіко-математичний розвиток дітей 5–7 років: навч. посіб. / Л.В. Іщенко. – Бердянськ: БДПУ, 2010. – 144 с.
8. Запорожец А.В. Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовки к школе старших дошкольников // Дошкольное воспитание. – 1972. – № 4. – С. 37–42.
9. Коломинский Я.Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста / Я.Л. Коломинский, Е.А. Панько. – М., 1988. – 190 с.
10. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: развитие ребенка от рождения до 17 лет / И.Ю. Кулагина; Ун-т Рос. акад. Образования. – 5-е изд. – М.: Изд-во УРАО, 1999. – 175 с.
11. Кравцов Г.Г. Шестирічна дитина. Психологічна готовність до школи / Г.Г. Кравцов, Е.Е. Кравцова // 5 серія «Педагогіка і психологія». – 1987. – №5. – С. 32–60.
12. Любарська І. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи: [монографія] / І. Любарська. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 17. – 72 с.
13. Мир детства. Дошкольник / под ред. А.Г. Хрипковой; отв. ред. А.В. Запорожец. – М.: Педагогика, 1979. – 416 с.
14. Практикум по возрастной и педагогической психологии: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / под ред. А.И. Щербакова. – М.: Просвещение, 1987. – 255 с.
15. Фридман Л.М. Психологический справочник учителя / Л.М. Фридман, И.Ю. Кулагина. – М., 1991. – 288 с.
16. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / под ред. И.И. Ильцова, В.Я. Ляудис – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 304 с.
17. Эльконин Д.Б. Возрастная психология: учеб. пособие / Д.Б. Эльконин. – М.: Альма-Матер, 2005. – 256 с.

References

1. Abramova, H.S. (1999). *Vozrastnaia psikhologhiia. 4-e izd., stereotip.* [Age psychology. 4th ed., ster.]. Moscow, Akademiia Publ., 672 p. (In Russian).
2. Bozhovich, L.I. (1972). *Psikhologhicheskie voprosy hotovnosti rebenka k shkolnomu obrazovaniiu* [Psychological issues of the child's readiness for schooling]. Moscow, Knihа Publ., 123 p. (In Russian).
3. Venher, L.A. & Venher, A.L. (1994). *Hotov li Vash rebenok k shkole?* [Is your child ready for school?]. Moscow, Slovo Publ., 76 p. (In Russian).
4. Kostiuk, H.S. (Ed.). (2000). *Vikova psykhologhiia* [Age psychology]. Moscow, 273 p. (In Ukrainian).

5. Petrovskii, A.V. (1979). *Vozrastnaia i pedahohicheskaia psikhologiia*. 2-e izd., ispr. i dop. [Age and pedagogical psychology. 2nd ed., rev. and add.]. Moscow, Prosveshchenie Publ., 287 p. (In Russian).
6. Hutkina, N.I. (2000). *Psykholohichna hotovnist do shkoly*. 3-e izd., pererab. i dop. [Psychological readiness for school. 3rd ed., rev. i add.]. Moscow, Akademichnyi proekt Publ., 184 p. (In Russian).
7. Ishchenko, L.V. (2010). *Lohiko-matematychnyi rozvytok ditei 5-7 rokiv* [Logic-mathematical development of children 5-7 years]. Berdiansk, BDPU, 144 p. (In Ukrainian).
8. Zaporozhets, A.V. (1972). *Pedahohicheskie i psikhohohicheskie problem vsestoronneho razvitiia i podhotovki k shkole starshikh doshkolnikov* [Pedagogical and psychological problems of comprehensive development and preparation for the school of senior preschoolers]. *Doshkolnoe vospitanie* [Preschool education], no. 4, pp. 37-42 (In Russian).
9. Kolominskii, Ya.L. & Panko, E.A. (1988). *Uчителю о психологии детей шестилетнего возраста* [Teacher about the psychology of children of six years of age]. Moscow, 190 p. (In Russian).
10. Kulahina, I.Yu. (1999). *Vozrastnaia psikhologiia: razvitie rebenka ot rozhdeniia do 17 let*. 5-e izd. [Age psychology: development of a child from birth to 17 years. 5th ed.]. Moscow, URAO Publ., 175 p. (In Russian).
11. Kravtsov, H.H. & Kravtsova, E.E. (1987). *Shestyrichna dytyna, psykholohichna hotovnist do shkoly* [Six-year-old child, psychological readiness for school]. *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and psychology], no. 5, pp. 32-60 (In Ukrainian).
12. Liubarska, I. (2011). *Spivpratsia doshkilnoho zakladu i rodyny u konteksti pidhotovky dytyny do shkoly* [Cooperation of the preschool institution and the family in the context of the preparation of the child to school]. Kyiv, NPU im. M.P. Drahomanova Publ., issue 17, 72 p. (In Ukrainian).
13. Khripkova A.H. (Ed.). (1979). *Mir detstva. Doshkolnik* [The world of childhood. Preschooler]. Moscow, Pedahohika Publ., 416 p. (In Russian).
14. Shcherbakova A.I. (Ed.). (1987). *Praktykum po vozrastnoi i pedahohicheskoi psikhologii* [The Workshop on Age and Pedagogical Psychology]. Moscow, Prosveshchenie Publ., 255 p. (In Russian).
15. Fridman, L.M. & Kulahina, I.Yu. (1991). *Psikhohohicheskii spravochnik uchitelia* [Psychological guide of the teacher]. Moscow, 288 p. (In Russian).
16. In I.I. Iliasov & V.Ya. Liaudis (Ed.). (1981). *Khrestomatiia po vozrastnoi i pedahohicheskoi psikhologii* [Anthology on Age and Pedagogical Psychology]. Moscow, MHU Publ., 304 p. (In Russian).
17. Elkonin, D.B. (2005). *Vozrastnaia psikhologiia* [Age psychology]. Moscow, Alma-mater Publ., 256 p.

В статье отражены основные взгляды ученых, касающиеся определения понятия «готовность к школе»; определены основные предпосылки психологической готовности к школьному обучению. Рассмотрены компоненты психологической готовности детей к школе и основные аспекты сформированности необходимых предпосылок к учебной деятельности.

Ключевые слова: школьное обучение, психологическая готовность, психические процессы, формирование мотивов, диагностика развития.

The views of scientists concerning the definition of «readiness for school» are reflected in the article; the principal prerequisites of psychological readiness for school studies are defined. The components of psychological readiness of children for school (communicative, cognitive, emotional and will power, personal) and the principal aspects of forming the necessary prerequisites for educational activities are considered.

Key words: school study, psychological readiness, mental processes, formations of motives, development diagnostics.

Одержано 7.11.2017.